

Hoofdstuk 10. Het Bijbelboek Spreuken, een poëtisch geschrift.

Zegen. Spreuken is een Bijbelboek dat voor veel mensen tot zegen is geweest, ja, zelfs voor vele volken. Want “de wijsheid van een volk wordt gevormd door algemeen geldende waarheden waaraan grote schrijvers op een bijzondere wijze vorm hebben weten te geven”, schrijft André Maurois in zijn “Geschiedenis van Engeland” op pagina 216. En hij noemt dan Shakespeare als voorbeeld. En ook is bekend dat het Schotse volk veel briljante uitvinders en geleerden heeft voortgebracht. En waarom? Omdat ze opgevoed zijn met het Bijbelboek Spreuken.

Nu het over opvoeding gaat noem ik het Rasp- of Tuchthuis aan de Heiligeweg in Amsterdam voor jonge dieven, bedelaars, etc.. Deze tuchtelingen kregen geestelijke verzorging, zo las ik bij Dr. R. B. Evenhuis, “Ook dat was Amsterdam”, deel I, pagina’s 122-124, maar hij voegt eraan toe: “De geestelijke verzorging werd daarnaast niet vergeten. Aan het Rasphuis werd een ziekenbezoeker verbonden, die des zondags preekte en in de week catechiseerde. Hij deed dat laatste uit de aard van de zaak aan de hand van de catechismus, maar ook van de Spreuken van Salomo! Dit in het bijzonder om de tuchtelingen door wijze lessen op een betere weg te brengen. Of het veel resultaat heeft gehad?”

En ook las ik op pagina 145 van datzelfde boek dat het zegel van de Kerkenraad van Amsterdam van 1578 bestond uit een “leeuw met een anker waaromheen als randschrift “iustus ut Leo confidit”, de rechtvaardige voelt zich veilig als een jonge leeuw (Spreuken 28:1).” En van Ds. Petrus Curtenius die vanaf 1755 in Amsterdam stond is de uitspraak bekend dat “het Goddelijk Bijbelboek de enige bron der ware wijsheid is” (Dr. R. B. Evenhuis, “Ook dat was Amsterdam”, deel IV, pagina 75).

Chetoebim. Al eerder (pagina 8 van mijn studie) heb ik aangegeven dat de joden het Oude Testament TeNaCh noemen naar de beginletters van de Hebreeuwse benamingen van Wet (**T**hora), Profeten (**N**ebiim) en Geschriften (**C**hetoebim). Tot deze Geschriften hoort ook het Bijbelboek Spreuken (zie Addendum bij hoofdstuk 9, opmerking 1.4).

Tot deze Geschriften behoren de zogenoemde “Feestrollen”, in het Hebreeuws מגלות (pagina 6 van mijn studie). Sommigen voegen er ook het Bijbelboek Daniël aan toe. Tot deze Chetoebim behoren zowel historische als poëtische Bijbelboeken. Tot de poëtische Geschriften horen in elk geval de Bijbelboeken Job, Psalmen, Spreuken, Prediker en Hooglied.

Waarom noemden de joden de twaalf Bijbelboeken, Ruth, 1 en 2 Kronieken, Ezra, Nehemia, Esther, Job, Psalmen, Spreuken, Prediker, Hooglied en Klaagliederen eigenlijk Chetoebim? Zoals bekend (pagina 8 van mijn studie) is de canonvorming van het joodse Oude Testament wat de consonantentekst betreft bepaald op de Synode van Jamnia in 100 na Christus door gezaghebbende rabbijnen. Het is de tijd na de verwoesting van de tempel waarin de invloed van de partij van de sadduceën was verdwenen. De invloed van de partij van de farizeën binnen het Jodendom was juist toegenomen.

De tekst van de Thora was al eerder onder Ezra als gezaghebbend verklaard; later gevolgd door de tekst van de Nebiim in elk geval voor de tijd van de Maccabeën. Maar toen waren er nog een aantal Geschriften over, de zogenoemde Chetoebim. Wat moest daarmee?

Men ging uit van het principe dat in elk geval de extra geschriften die na tweehonderd jaar voor Christus bij de Septuaginta waren toegevoegd en die wij nu kennen als apocriefe boeken (zoals Judith, Tobias, Maccabeën, de Wijsheid van Jesus Sirach) en pseudepigrafische geschriften (zoals Oden van Salomo, Psalmen van Salomo, Sapientia Salomonis (Wijsheid van Salomo), en het aanhangsel bij het boek Daniël)¹² niet in aanmerking kwamen als gezaghebbend voor leer en leven.

Er bleven daarnaast nog, vooral poëtische, Bijbelboeken over waar de rabbijnen twijfels over hadden zoals Esther, Prediker en Hooglied. Die twijfels werden vervolgens na veel studie opgelost. Eenvoudig gezegd komt het hierop neer: De Chetoebim zijn noch Thora noch Nebiim maar wel gezaghebbend voor leer en leven. Misschien is deze verklaring wel het eenvoudigst. Zo heeft ook de christelijke Kerk de negen en dertig Bijbelboeken van het Oude Testament als gezag-

¹² Pseudepigrafische geschriften noemen we die geschriften die na tweehonderd jaar voor Christus geschreven zijn op naam van een bekende Bijbelse figuur (zoals Salomo of Daniël) om aan dat geschrift meer gezag toe te kennen. Zie ook noot 2.

hebbend aanvaard. De Kerk is dus hierin het jodendom gevolgd al gaf zij aan deze canonieke Oudtestamentische Bijbelboeken een totaal andere betekenis.

Oudtestamentische poëzie. Het Bijbelboek Spreuken is dus een poëtisch boek. Nu moeten we wanneer het gaat over Oudtestamentische poëtische boeken niet denken aan ons soort poëzie waarbij metrum en rijm een belangrijke rol spelen; met hexameters en pentameters, lange of korte lettergrepen. Wie op het Gymnasium onderwijs genoten heeft in de bekende klassieke talen, Latijn en Grieks, ziet ongetwijfeld dichters zoals Homerus, Ovidius en Vergilius voor zijn geestesoog verschijnen. Daarbij is poëzie vaak veel moeilijker te begrijpen dan proza. Daarom kregen we op het Gymnasium niet in de eerste klas onderwijs in poëtische stukken maar in de laatste klassen.

In de Oudtestamentische wetenschap meent men dat in Bijbelboeken met zowel teksten in proza als in poëzie de schrijver in proza een andere is geweest dan de schrijver in poëzie; overigens zonder dit met de stukken in de hand te bewijzen. Het is niet anders dan een veronderstelling. Voor het Bijbelboek Spreuken gaat dit in elk geval niet op. Trouwens over poëzie in het Oude Testament en zeker over metrische patronen is het laatste woord bepaald nog niet gezegd. Het is duidelijk dat Bijbelse poëzie een andere is dan die in ons werelddeel.

Natuurlijk komt poëzie in het Oude Testament meer voor dan alleen in de Bijbelboeken Job, Psalmen, Spreuken, Prediker en Hooglied. Maar deze vijf boeken bestaan voor het grootste gedeelte uit poëzie. Behalve in het Bijbelboek Prediker is poëzie de heersende literaire vorm al werd Prediker wel gerekend tot de poëtische boeken door de verwantschap met de Hebreeuwse wijsheidsliteratuur.

Karakteristiek. Wat is nu karakteristiek voor Hebreeuwse poëzie? In ieder geval gebruikt de Hebreeuwse dichter zo min mogelijk woorden. Het meest kenmerkende is de volzin die zo beknopt mogelijk wordt weergegeven, in het Hebreeuws is dat het woord מִשְׁלַל, *masjal* of spreuk. Deze volzin wordt door een cesuur of breuk, meestal aangegeven door het Hebreeuwse woord ׀, in twee delen verdeeld. Deze spreuk kan opgebouwd zijn uit verschillende korte, tweeledige, parallelle woorden of uitdrukkingen die deze volzin verklaren. We noemen die stijlfiguur in het enkelvoud "bicolon" en in het meervoud "bicola".

Een colon is in de Hebreeuwse poëzie een onderdeel van een versregel. Een bicolon wordt gevormd door twee onderdelen van een versregel. Een tricolon en tetracolon komen ook voor: drie of vier onderdelen van een versregel. Als voorbeeld wijs ik op Psalm 114:1. *'Toen Israël uit Egypte toog, het huis Jakobs van een volk, dat een vreemde taal had.'* Dan vormt Israël een parallel met het huis Jakobs; en Egypte met een volk, dat een vreemde taal had. Enigszins kunnen we het vergelijken met wat bij ons alliteratie en assonantie genoemd wordt; stijlfiguren die veel gebruikt worden voor reclame.

In elk geval wordt in Hebreeuwse poëzie de stijlfiguur van de bicolon, tricolon en tetracolon of quatrijn in een volzin gebruikt om de boodschap des te beter tot de hoorder(s) te laten doordringen. Voorbeeld van een tricolon is Psalm 18:8 *'Toen daverde en beefde de aarde, en de gronden der bergen beroerden zich en daverden, omdat Hij ontstoken was'*. En een voorbeeld van een tetracolon is Jeremia 2:13 *'Want Mijn volk heeft twee boosheden gedaan; Mij, den Springader des levenden waters, hebben zij verlaten, om zichzelf bakken uit te houwen, gebroken bakken, die geen water houden'*.

Eigenschappen van de Hebreeuwse poëzie. Vanzelfsprekend ga ik op bovenstaande bij de exegese dieper in. Reeds nu merk ik op dat behalve in de dichterlijke Bijbelboeken ook elders in het Oude Testament poëtische stijlfiguren voorkomen waarvan boven enkele voorbeelden gegeven zijn en die dus behoren tot Wijsheidsliteratuur. Want behalve door de bicola, tricola en tetracola of quatrijnen is de Hebreeuwse poëzie te kenmerken door allerlei eigenschappen en kenmerken die ik in alfabetische volgorde weergeef in het Addendum bij dit hoofdstuk. Graag verwijs ik u daarnaar waarbij ik aantekenen dat de belangrijkste door acrostichon; aforisme; allegorie; beeldspraak; chiasme; gebed; merisme, metriek en metrum; parallelisme; personificatie; theodicee; en woordspeling worden gevormd.